

Włodzimierz Kaczocho

Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości w Poznaniu

Jan Sikora

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Wydział Ekonomii, Katedra Socjologii i Filozofii

Autor do korespondencji: Jan Sikora, sikorajan@interia.pl

GOSPODARCZE SPOŁECZEŃSTWO OBYWATELSKIE – PODMIOTY EKONOMII SPOŁECZNEJ

Streszczenie: W artykule przedstawiono teoretyczną koncepcję społeczeństwa obywatelskiego: warunki – przyczyny powstania, rozumienie tego społeczeństwa, cztery formy, w tym kształtujące się gospodarcze społeczeństwo obywatelskie oraz jego podmioty rozwijane w ramach ekonomii społecznej, w tym w formach fundacji, stowarzyszeń i spółdzielni socjalnych działających w Wielkopolsce.

Przedstawiono pogląd, że gdy ukształtuje się współczesna teoria ekonomii społecznej, jej twórcy mogą przejść od teoretyków ekonomii społecznej, rozwijanej w okresie międzywojennym, stanowisko, że gospodarka powinna osiągać cele materialne powiązane z wartościami kulturowymi, w tym z wartościami etycznymi.

Podstawą napisania artykułu była analiza literatury przedmiotu oraz materiałów wtórnych.

Słowa kluczowe: społeczeństwo obywatelskie, gospodarcze społeczeństwo obywatelskie, podmioty ekonomii społecznej.

Klasyfikacja JEL: D64; L31.

ECONOMIC CIVIL SOCIETY: SUBJECTS OF SOCIAL ECONOMY

Abstract: This paper presents a theoretical concept of civil society: its origins, understanding of this society, its four forms, including the developing civil society and its entities developed within the social economy, with the forms of foundations, associations and social cooperatives that operate in the region of Greater Poland.

The study presents the thesis that, when the contemporary theory of social economy is developed, its creators will be able to adopt, from the theorists of the social economy developed in the interwar period, the view that the economy should aim to achieve the physical goals connected with cultural and ethical values.

The paper is an analysis of related literature and secondary materials.

Keywords: civil society, economic civil society, subjects of social economy.

Wstęp

W 2013 r. przedstawiliśmy zarys koncepcji społeczeństwa obywatelskiego, w tym jego nową formę, tj. gospodarcze społeczeństwo [Kaczocha i Sikora 2013]. Obecnie prezentujemy rozwiniętą („pełną”) koncepcję teoretyczną, którą odnosimy do wszystkich form społeczeństwa obywatelskiego, jednak tutaj będziemy się zajmować tylko gospodarczym społeczeństwem obywatelskim. Zatem odniesienia przedmiotowe nowej teorii dotyczą jedynie wyjaśnienia działań tego (gospodarczego) społeczeństwa w środowisku wielkopolskim.

Dla naszych rozważań teoretycznych oraz empirycznych, jako podstawę przyjmujemy typologię zaproponowaną przez J. Raciborskiego, który najwyraźniej wyłożył rozumienie (a nie definicję) dwu „modelowych typów”: „Typ A to polityczne społeczeństwo obywatelskie konstruowane przez obywateli [...], aby skłonić państwo do korzystnej dla nich alokacji jakichś dóbr, którymi państwo dysponuje lub których wytworzenie jest możliwe jedynie na poziomie państwa lub też, przeciwnie, broniących przed państwem jakichś swoich wolności czy dóbr. Typ B to autonomiczne cywilne społeczeństwo obywatelskie jako sfera prywatnych interesów, z natury egoistycznych i konfliktowych interesów bardzo szeroko rozumianych – w tym ekonomicznych. W tej sferze jednostki dobrowolnie się stowarzyszają, kooperują, aby efektywnie zaspokajać we współdziałaniu z innymi swoje potrzeby”. Autor słusznie zwraca uwagę, że w społeczeństwie obywatelskim typu B jednostki „realizują jedynie swoje prawa cywilne (osobiste)”. Zaś w typie A obywatele „obok praw cywilnych” korzystają „w szczególności z praw politycznych, do wpływu na państwo i egzekwowania swoich roszczeń [...]”, wespół z innymi obywatelami „W przetargu” współtworzą prawo i „wpływają na to, czy i jak prawo jest stosowane” [Raciborski 2010, s. 8–9].

Przedstawiona typologia umożliwia w sensie teoretycznym uchwycenie i zarazem uporządkowanie różnych form społeczeństwa obywatelskiego oraz – w sensie empirycznym – wskazuje na zakresy jego praktycznych

działań. Uprzedzając dalsze rozważania stwierdzić należy, że kształtującą się nową formę, tj. gospodarcze społeczeństwo obywatelskie, trzeba zaliczyć do modelu B, z pewnym odniesieniem do typu A w zakresie postulatów politycznych, które mają wpłynąć na politykę państwa, w tym na politykę regionalną, oraz z odniesieniem do alokacji określonych dóbr ze strony państwa.

Kierując się typologią J. Raciborskiego, celem artykułu jest opracowanie własnego rozumienia społeczeństwa obywatelskiego oraz gospodarczego społeczeństwa obywatelskiego. Społeczeństwo obywatelskie tworzą wolni obywatele, którzy w sposób suwerenny, bez zewnętrznego przymusu oraz według własnej woli organizują różne jego formy, dyskutują, a następnie przyjmują cele polityczne bądź cele gospodarcze, kulturalne oraz inne; zakres przyjętych celów może odnosić się do wszystkich sfer życia społecznego, zarówno w obszarze państwa, jak i w konkretnej przestrzeni lokalnej, a także w odniesieniu do globalnych procesów politycznych, społecznych i kulturalnych; społeczeństwo obywatelskie działa w ramach demokratycznego prawa, ale niezależnie od państwa oraz jego instytucji; uczestnictwo obywateli w różnych formach tego społeczeństwa umożliwia osiągnięcie ich celów osobistych i zarazem wymaga ich pogodzenia z celami grupowymi oraz społecznymi, które członkowie danej formy społeczeństwa obywatelskiego zaaprobowali oraz pragną urzeczywistniać; poszczególni ludzie realizują swoją podmiotowość społeczną i przysługujące im w demokracji wolności – wolność polityczną, wolność gospodarczą oraz wolność kulturową, które stanowią składowe i konieczne części wolności obywatelskiej [Kaczocha 2015, s. 168].

1. Obiektywne oraz subiektywne warunki powstania społeczeństwa obywatelskiego

Ażeby powstało społeczeństwo obywatelskie, musi zaistnieć pięć warunków – przyczyn. Pierwszy obiektywny warunek (w znaczeniu politycznym) to istnienie politycznej formy ustroju, tj. demokracji, w której prawo gwarantuje każdemu obywatelowi posiadanie (w sensie formalnym) oraz realizację (w znaczeniu materialnym) wymienionych trzech wolności obywatelskich. Drugi obiektywny warunek, który można określić jako społeczno-materialny, to pojawienie się rozpoznawalnych sytuacji i procesów – ekonomicznych, politycznych czy kulturowych – które stwarzają określone utrudnienia w życiu ludzi (nieracjonalna bądź partykularna polityka państwa, nieetyczne działania podmiotów gospodarczych na wolnym rynku,

tw. wykluczenie ludzi biednych z życia społecznego i gospodarczego, brak uczestnictwa w kulturze wysokiej itp.). Obywatele, którzy rozpoznają takie lub inne sytuacje, zjawiska i procesy społeczno-materialne, którzy zarazem spełniają trzy warunki subiektywne, decydują się wedle swej suwerennej woli na założenie odpowiedniej formy społeczeństwa obywatelskiego. Łatwo zauważyć, że wskazane sytuacje, jako warunki – przyczyny, mają negatywny aspekt w tym znaczeniu, że stowarzyszenia obywatelskie występują wtedy (działają) przeciwko siłom wytwarzającym negatywne sytuacje społeczne.

Drugim aspektem opisanego warunku, który ma „charakter” pozytywny jest to, że stowarzyszenia obywatelskie projektują zniesienie negatywnych zjawisk i procesów, tworzą projekty własnych instytucji oraz działań, które racjonalizują politykę w sferze gospodarki, kultury, w wybranych zakresach stosunków społecznych, tworzą przedsiębiorczość społeczną, czyli podmioty ekonomii społecznej, które zmniejszają rozmiary bezrobocia. Inicjatywy te mogą odnosić się do zjawisk i procesów ogólnokrajowych. Lecz najczęściej nakierowane są na negatywne zjawiska lokalne, którymi zajmują się różne stowarzyszenia w ramach „oddolnej” formy społeczeństwa obywatelskiego (inni autorzy najczęściej piszą o społeczeństwie obywatelskim „na dole”).

Trzeci warunek, rozumiany w sensie subiektywnym, to indywidualna (jednostkowa) świadomość posiadania oraz dysponowania wymienionymi trzema wolnościami. Obywatele pozbawieni takiej świadomości w sprawach wolności w ogóle nie partycypują w polityce ani też nie przystępują do organizowania jakiegokolwiek formy społeczeństwa obywatelskiego, chyba że w okolicznościach materialnego przymusu decydują się na stworzenie jakiejś formy zespołowego działania i wówczas, jakby wtórnie, powoli kształtują świadomość w zakresie swych wolności. Jeżeli będzie to powód ekonomiczny (bieda, pragnienie okazania pomocy itp.), to tworząc stowarzyszenie gospodarcze, przekonują się, że posiadają wolność do gospodarczego działania. Można powiedzieć, że jest to etap spontanicznego współdziałania, który następnie przekształca się w etap racjonalnej oraz długotrwałej współpracy jako podmiot ekonomii społecznej.

Czwartym warunkiem w znaczeniu subiektywnym dla powstania społeczeństwa obywatelskiego jest posiadanie przez obywateli jakiejś wiedzy o działaniach oraz skutkach, czy to z przeszłości, czy współczesnego społeczeństwa obywatelskiego. Takie subiektywne rozeznanie o pozytywnych rezultatach działania jest, jak to wiedzą członkowie stowarzyszeń, ważne dla twórców i członków każdej formy tego społeczeństwa, którzy pragną osiągnąć jakieś aktualne cele społeczne. Ważne to jest w tym sensie, że właśnie

w sposób subiektywny wzmacnia ich motywację do tworzenia różnych form społeczeństwa obywatelskiego [Grabowska i Szawiel 2001].

Wreszcie piątym (subiektywnym) warunkiem powstania oraz prowadzenia działalności społeczeństwa obywatelskiego, jest posiadanie przez obywateli przynajmniej minimum doświadczenia organizacyjnego. Należy tu przypomnieć „stary” pogląd A. Tocquevilla, że udział obywateli we wszystkich działaniach stowarzyszeń społecznych jest „wielką bezpłatną szkołą” uczenia się zasad społecznego współdziałania [de Tocqueville 2005, s. 496].

W ramach przedstawionej teoretycznej koncepcji społeczeństwa obywatelskiego (wyjaśniającej warunki – przyczyny powstania, dwa modele opisujące zakresy i cele działania, rozbudowane rozumienie tego społeczeństwa), wyróżniono cztery jego formy polityczne, tj. społeczeństwo obywatelskie, społeczeństwo obywatelskie w sferze kultury, społeczeństwo „oddolne”, czyli lokalne mające na celu osiągnięcie jakichś zamierzeń w ramach wsi, gminy, miasta, oraz czwarta forma: gospodarcze społeczeństwo obywatelskie [Kaczocha 2015, s. 169–174].

Wymienione cztery formy, w zależności od stawianych celów, można sytuować w pewnych zakresach działań, raz w obrębie modelu A, innym razem, tzn. przy zmienionym lub zmodyfikowanym celu, można przypisywać do modelu B. Bez wątplenia polityczne społeczeństwo obywatelskie należy do modelu A, dlatego że stowarzyszenia bądź partie polityczne zabiegają o alokację określonych dóbr, które państwo posiada, albo występują w obrońie jakiegoś zakresu wolności, które państwo bądź korporacje gospodarcze ograniczają (ograniczają wolność gospodarczą „małych” podmiotów na rynku); w ramach tej formy członkowie stowarzyszeń lub partii dążą do współtworzenia prawa czy to poprzez swoich wybranych przedstawicieli na forum sejmowym, czy w ramach władz samorządowych. Jednakże polityczne społeczeństwo obywatelskie nie wchodzi w zakres celów i działań wskazanych w modelu B, które są z natury sferą, powtórzmy, prywatnych interesów.

Jednakże w stanie niedostatku określonych dóbr materialnych oraz wartości kulturowych stowarzyszenie obywatelskie należące do modelu B może uznać, że pogarsza się poziom życia wielu ludziom. W takich okolicznościach cele działań stowarzyszenia mają znaczenie ogólnospołeczne (wchodzi w zakres modelu A). Opisane zjawisko dobitnie potwierdza działalność stowarzyszenia Obywatele Kultury (powstałe w Warszawie pod koniec 2010 r.). Podczas Kongresu Kultury, który zorganizowano w 2011 r. przyjęto Pakt dla kultury postulujący m.in. zmianę prawa podatkowego, mianowicie możliwość dobrowolnego odpisywania 1% od podatku CIT z przeznaczeniem na cele rozwoju kultury, w tym wspieranie twórczości artystycz-

nej, uchwalenie prawa o partnerstwie publiczno-społeczno-prywatnym w finansowaniu instytucji kultury. W Pakcie przedstawiono stanowisko, że uczestnictwo ludzi w kulturze wysokiej oraz kształcenie kompetencji kulturowych są subiektywnymi, ważnymi czynnikami wspomagającymi rozwój cywilizacyjny, w tym również rozwój gospodarki, utrzymanie oraz rozwój demokracji. Takie „przejście” w zakresie działań stowarzyszenia obywatelskiego z modelu B do modelu A określamy jako tendencję do uniwersalizacji celów społeczeństwa obywatelskiego. Podobne przejście można zauważyć w działalności gospodarczego społeczeństwa obywatelskiego, które przedstawiamy w następnym fragmencie artykułu.

Na zakończenie tej części rozważań wyrażamy pogląd, że w rezultacie działalności wszystkich form społeczeństwa obywatelskiego wzmacnia się stan grupowego kapitału społecznego w ramach każdego stowarzyszenia – w zakresie wzajemnego zaufania członków; na gruncie wspólnych działań zwiększają się umiejętności współpracy, kształtują się etyczne przekonania o ważności wspólnych celów jednoczących ludzi w środowisku lokalnym [Pietrzyk-Reeves 2004]. W przypadku Obywateli Kultury chodzi o dobro wspólne w znaczeniu ogólnospołecznym, jakimi są wartości kultury wysokiej oraz kształcenie kompetencji kulturowych obywateli. Wyrażamy też pogląd, oczywisty dla każdego, kto posiada nawet pobieżne rozeznanie w sprawach społeczeństwa obywatelskiego, że członkowie stowarzyszeń obywatelskich w różnym stopniu realizują własną podmiotowość jako współtwórcy określonych działań, realizują zatem w różnych formach przysługujące im wolności w ramach demokracji.

2. Rozumienie pojęcia gospodarczego społeczeństwa obywatelskiego – odniesienie do podmiotów ekonomii społecznej

W literaturze poświęconej ekonomii społecznej oraz jej podmiotom gospodarczym tylko dwaj autorzy wspominają, że ekonomia społeczna sprzyja realizacji „idei obywatelskości” zakładającej podmiotową partycypację obywateli w działalności gospodarczej [Hausner 2008, s. 15]. J. Orczyk stwierdza, że ekonomia społeczna jest „powiązana z określonymi doktrynami czy modelami polityki społecznej [...]”, które uznają „jej znaczenie w kształtowaniu społeczeństwa obywatelskiego” [Orczyk 2012, s. 184]. W wyłożonej uprzednio teoretycznej koncepcji społeczeństwa obywatelskiego przedstawiliśmy nowy pogląd, że jego czwartą formą jest gospodarcze społeczeństwo

obywatelskie, które sytuuje się w modelu B, ponieważ posiada cywilną autonomię obywatelską w znaczeniu niezależności wobec państwa oraz innych form działań obywatelskich, odnosi się do prywatnych ekonomicznych interesów ludzi, a jego członkowie założyciele podejmują suwerenną decyzję w sprawie założenia takiego stowarzyszenia oraz powołania określonych instytucji gospodarczych, które nazywamy podmiotami ekonomii społecznej. W ramach stowarzyszenia oraz podmiotów gospodarczych członkowie dyskutują nad celami działań zgodnych z aprobowaną aksjologią, tj. przyjętymi wartościami. W szczególności za wartość uznają pracę nie tylko w sensie materialnym jako podstawę do utrzymania życia, ale traktują tę wartość w sensie etycznym jako podstawę kształtującą poczucie godności osobowej, gdyż poprzez pracę poszczególne jednostki zdobywają poczucie wartości zawodowej (bezrobotni, bezdomni), będąc zatrudnieni w formie *work fare*¹.

Ze względu właśnie na aktywne uczestnictwo konkretnych ludzi w gospodarczym społeczeństwie obywatelskim, w roli twórców organizatorów albo „szeregowych” uczestników pracowników stwierdzamy, że większość urzędywistnia swoją podmiotowość społeczną – powtórzmy – w zakresie wolności gospodarczej, która przysługuje wszystkim obywatelom w demokracji.

Gdy chodzi o materialną wartość zysku, to jest ona aprobowana przez podmioty ekonomii społecznej w sensie „słabszym”. Znaczy to, że nie jest naczelną normą – celem, ponieważ cele działalności mają status socjalny: nakierowane są, z jednej strony, na edukację i zatrudnienie osób pozbawionych pracy, ze strony drugiej, usługi lub wytwarzane dobra mają zaspokajać potrzeby społeczności lokalnych, które są „obojętne” (nieopłacalne) dla innych podmiotów wolnego rynku. Inaczej mówiąc, podmioty ekonomii społecznej nie są nastawione na maksymalizację zysku i jego rozdzielanie pośród członków założycieli, między pracowników oraz premiowanie członków zarządu. To „słabsze” traktowanie zysku oznacza, że jest wartością pożądaną z przeznaczeniem na materialny rozwój przedsiębiorstwa, spółdzielni socjalnej, fundacji, na opłacenie kosztów edukacji zawodowej pracowników, na pomoc socjalną dla nich, gdy znajdują się w trudnej sytuacji życiowej; wreszcie

¹ J. Orczyk pisze, że „Koncepcja *work fare* to aktywizacja zawodowa osób długotrwale bezrobotnych [...] jest zawsze związana z pracą, choć nie zawsze z zatrudnieniem. Dla części korzystających z pomocy socjalnej ma charakter obowiązkowy. Tak rozumiane *work fare* nie wyzwala przedsiębiorczości społecznej, w małym stopniu buduje kapitał społeczny” [Orczyk 2012, s. 183]. Chcemy wzmocnić tę opinię – uważamy, że jednostki korzystające z tej formy pomocy nie wnoszą żadnych wartości do kapitału społecznego dlatego, że występują w roli przedmiotowej (uczestnicząc w szkoleniach, wykonując nakazane przez urząd pomocy społecznej prace).

część osiągniętego zysku przeznacza się na ewentualne wsparcie zewnętrznych działań socjalnych wobec ludzi spoza własnego podmiotu. Ze względu na opisane cele podmioty ekonomii społecznej zalicza się do „sektora *non – profit*”.

Wspomnieliśmy uprzednio o kształtującej się tendencji (na przykładzie stowarzyszenia Obywatele Kultury) do uniwersalizacji określonych celów, czyli przejścia stowarzyszenia obywatelskiego z modelu B do modelu A, wówczas formułowane są sugestie bądź konkretne postulaty polityczne pod adresem państwa oraz władz samorządowych. Pod koniec XX w. w Wielkopolsce z inicjatywy kilkunastu osób i paru społecznie działających organizacji, w tym na pierwszym miejscu Fundacji Barka powstały małe przedsiębiorstwa społeczne – spółdzielnie socjalne oraz spółki *non-profit*, które stworzyły miejsca pracy dla wielu bezrobotnych. Można przyjąć, że wtedy zaczęło rozwijać się gospodarcze społeczeństwo obywatelskie na terenie województwa wielkopolskiego. Przejście do uniwersalizacji celów rozpoczęło się w 2010 r., w którym Barka zorganizowała w Poznaniu Targi Przedsiębiorczości Społecznej (uczestniczyło w nich ponad tysiąc osób), podczas których pokazano dokonania praktyczne w zakresie rozwijania gospodarki ekonomii społecznej (nazywanej też „ekonomią solidarności”). Autorzy tej koncepcji gospodarki oraz jej realizatorzy nawiązują do konstytucyjnej zasady (Konstytucja RP, rozdz. 20) „społecznej gospodarki rynkowej”. Następnie zawarto Porozumienie Wielkopolskie w sprawie utworzenia Wielkopolskiego Centrum Ekonomii Solidarności. Autorzy porozumienia i projektodawcy Centrum powołują się na wielkopolskie tradycje spółdzielczości i samorządności gospodarczej, rozwijane od połowy XIX w. przez propozytywistów, następnie przez późniejszych (dwudziestowiecznych) kontynuatorów. Zadaniem Centrum jest m.in., prowadzenie działalności edukacyjnej oraz informacyjnej w zakresie wzmocnienia dalszego rozwoju różnych form ekonomii społecznej w Wielkopolsce. Projektuje się również stworzenie funduszu pożyczkowo-poręczeniowego wspomagającego inicjatywy gospodarcze. Wspomnieć trzeba, że działania organizatorów oraz podmiotów społecznej gospodarki stale wspomagają lokalne i wojewódzkie władze samorządowe oraz wojewoda, a zatem w praktyce regionalnej polityki gospodarczej realizuje się zasada pomocniczości (subsydiarności) państwa. Z uwagi na opracowany program Centrum Ekonomii Społecznej oraz podjęte praktyczne działania organizatorskie twórców tej formy społeczeństwa obywatelskiego, stwierdzić należy, że zapoczątkowano drugi etap „ściśle” zracjonalizowanej działalności, ponieważ projektuje się współkształtowanie regionalnej (wojewódzkiej) polityki gospodarczej. Można więc przyjąć pogląd, że ta forma społeczeństwa

obywatelskiego, od drugiego etapu działań, staje się podmiotem gospodarczej polityki regionalnej. Z inicjatywy twórców i działaczy gospodarczego społeczeństwa obywatelskiego, Samorząd Województwa Wielkopolskiego utworzył Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, któremu powierzono zadanie opracowania wieloletniego planu działań na rzecz wspierania promocji i rozwoju gospodarczego społeczeństwa obywatelskiego oraz jego podmiotów.

3. Podmioty ekonomii społecznej jako przykłady gospodarczego społeczeństwa obywatelskiego

Ekonomia społeczna obejmuje problemy osób, które z wielu powodów (np. brak stałego zatrudnienia, niepełnosprawność, uzależnienia, wykluczenia) pozbawione są możliwości korzystania z otwartego rynku pracy, na którym działają różne instytucje i podmioty gospodarcze. W ramach ekonomii społecznej podmiotami są: przedsiębiorstwa społeczne będące fundamentem ekonomii społecznej; podmioty reintegracyjne służące reintegracji społecznej i zawodowej (np. zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej, centra integracji społecznej); podmioty działające w sferze pożytku publicznego, które prowadzą działalność ekonomiczną i zatrudniają pracowników, lecz ich działalność nie jest oparta na zysku ekonomicznym (np. organizacje pozarządowe prowadzące działalność odpłatną i nieodpłatną pożytku publicznego); podmioty sfery gospodarczej tworzone w związku z osiągnięciem celu społecznego bądź dla których leżący we wspólnym interesie cel społeczny jest racją bytu działalności komercyjnej (np. organizacje pozarządowe prowadzące działalność gospodarczą, z której zyski wspierają cele statutowe; spółdzielnie, których celem jest zatrudnienie); inicjatywy o charakterze nieformalnym (np. ruchy wzajemnego wsparcia, ruchy sąsiedzkie, lokalne, wiejskie).

Przedsiębiorstwo społeczne, z jednej strony, posiada cechy wspólne dla wszystkich podmiotów wyróżnionych powyżej grup. Z drugiej strony, dodatkowo charakteryzuje się tym, że: (1) jest to podmiot gospodarczy wyodrębniony pod względem organizacyjnym i rachunkowym; (2) celem działalności gospodarczej jest integracja społeczna i zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym; (3) nie dystrybuuje zysku lub nadwyżki bilansowej pomiędzy udziałowców, lecz przeznaczają ten zysk na wzmocnienie potencjału przedsiębiorstwa, na reintegrację zawodową i społeczną, na działalność pożytku publicznego na rzecz społeczności lokalnej, w której działa;

(4) jest to podmiot zarządzany na zasadach demokratycznych lub konsultacyjno-doradczych z udziałem pracowników i innych interesariuszy.

Najczęściej zakładanymi podmiotami w ramach ekonomii społecznej są podmioty przyjmujące warunki działania spółdzielni socjalnej, stowarzyszenia i fundacji. Spółdzielnia socjalna jest podmiotem ekonomii społecznej, której celem jest prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa działalności gospodarczej opartego na osobistej pracy członków. Tworzenie oraz funkcjonowanie spółdzielni socjalnej reguluje ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 roku o spółdzielniach socjalnych [Dz.U. 2006, nr 94, poz. 651] z późniejszymi zmianami. Stowarzyszenie jest dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem o celach niezarobkowych. Podstawowym aktem prawnym regulującym zasady tworzenia i działalności stowarzyszeń jest Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 roku – Prawo o stowarzyszeniach [Dz.U. 1989, nr 20, poz. 104] z późniejszymi zmianami. Fundacja jest podmiotem, której podstawą jest majątek przeznaczony przez jej założyciela na określony cel (np. dobroczynny, kulturalny, działalność gospodarczą). Fundacja jest organizacją pozarządową, powołaną przez fundatora, osiągającą cele społeczne lub gospodarczo użyteczne nienastawione na zysk. Aktem prawnym regulującym zasady tworzenia i działania fundacji jest Ustawa o fundacjach z 6 kwietnia 1984 roku [Dz.U. 1984, nr 21, poz. 97] z późniejszymi zmianami.

Poniżej przedstawiamy krótką charakterystykę wybranych przykładów podmiotów (spółdzielni socjalnej, stowarzyszenia, fundacji), działających w zakresie ekonomii społecznej w Wielkopolsce.

Spółdzielnia Socjalna POMOST działa przede wszystkim na terenie powiatu kępińskiego od 2012 r. Członkami założycielami Spółdzielni są Starostwo Powiatu Kępińskiego i Caritas Diecezji Kaliskiej. Podstawą jej założenia były prace w ramach Centrum Ekonomii Społecznej Osób Niepełnosprawnych oraz realizacja projektu: Samodzielni w ekonomii społecznej współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Głównym celem powołania Spółdzielni była aktywizacja osób bezrobotnych i niepełnosprawnych, utworzenie miejsc pracy dla niepełnosprawnych uczestników Warsztatu Terapii Zajęciowej w Słupi pod Kępem. Pracownicy spółdzielni świadczą usługi sprzątania pomieszczeń biurowych różnych instytucji oraz pomieszczeń u osób prywatnych, zajmują się zagospodarowaniem terenów zielonych. Działają też w zakresie animacji społecznej, kulturalnej; sprzedają rękodzieła mieszkańców powiatu kępińskiego. Zajmują się oświatą na rzecz osób zrzeszonych w spółdzielni oraz ich środowiska lokalnego. Spółdzielnia prowadzi również działalność społecznie użyteczną w sferze zadań publicznych, między innymi pomaga

potrzebującym znaleźć się na rynku pracy; prowadzi działania mające na celu odbudowanie i podtrzymanie zdolności do samodzielnego świadczenia pracy. Pracownicy spółdzielni założyli Klubokawiarenkę „Filiżanka” z możliwością świadczenia usług cateringowych dla firm i instytucji oraz osób prywatnych. Ogólnie celem Spółdzielni Socjalnej POMOST jest tworzenie więzi międzyludzkich oraz reintegracja społeczna i integracja zawodowa; podejmowanie działań mających na celu odbudowanie i podtrzymywanie wśród swoich członków umiejętności uczestniczenia w życiu społeczności lokalnej oraz pełnienie ról społecznych w miejscu pracy, zamieszkania i pobytu [www.pomost.kepno.pl].

Stowarzyszenie Instytut Zachodni jest organizacją pozarządową aktywnie działającą już od 1975 r. Początkowo obszarami działalności stowarzyszenia była współpraca z Instytutem Zachodnim w Poznaniu, który funkcjonuje jako interdyscyplinarna instytucja badawcza. W ostatnich latach Stowarzyszenie Instytut Zachodni szczególnie dużą uwagę skupia na problematyce ekonomii społecznej i wsparcia trzeciego sektora, realizując projekty przeznaczone dla członków organizacji pozarządowych z Wielkopolski. Za swoją działalność Stowarzyszenie uzyskało status Organizacji Wspierania Ekonomii Społecznej. Realizuje bowiem projekty wspierające trzeci sektor w Wielkopolsce, np. takie jak: Profesjonalne NGO w Wielkopolsce, Quality of NGO, których celem jest wzmocnienie potencjału organizacji pozarządowych przez uczestników projektu standardów funkcjonowania tych organizacji w kierunku przyczynienia się do podniesienia oferowanych przez nie usług. Stowarzyszenie prowadzi szkolenia obejmujące doradztwo prawne, księgowe, marketingowe, promocyjne, których celem jest podniesienie wiedzy i umiejętności liderów organizacji pozarządowych oraz zachęcanie do budowania pozytywnego wizerunku tych organizacji w środowisku lokalnym. Ważne jest też wypromowanie standardów ich działalności i podniesienie oferowanych przez nie usług. Stowarzyszenie Instytut Zachodni realizuje m.in. takie projekty w ramach ekonomii społecznej, jak: „Działamy Razem – 3” skierowany do podmiotów ekonomii społecznej, „Wsparcie rodziny drogą do integracji” jako oferta kompleksowego wsparcia psychologiczno-doradczego oraz aktywizacji społeczno-zawodowej. Realizowane są również projekty z zakresu konsultacji społecznych z wykorzystaniem narzędzi elektronicznych (konsultacje społeczne z lokalnymi grupami działania, Kostrzyn konsultacje konstruktywne) [www.siz.poznan.pl].

Fundacja im. Królowej Polski św. Jadwigi w Puszczykowie. Podmiot ten działa od 2000 r. i jest to aktywna instytucja prowadząca w całej Polsce przedsięwzięcia społeczne służące przeciwdziałaniu wykluczeniu społecz-

nemu, przedsięwzięcia z zakresu rehabilitacji społecznej i zawodowej oraz integracji osób niepełnosprawnych, uzależnionych. Fundacja upowszechnia ekonomię społeczną skierowaną na osiągnięcie celów społecznych metodami gospodarczymi. Pomaga tworzyć i wspierać istniejące oraz powstające podmioty ekonomii społecznej, na przykład takie jak: zakłady aktywności zawodowej, spółdzielnie socjalne, spółki *non-profit*, fundacje, stowarzyszenia prowadzące działalność gospodarczą. Prowadzi działalność szkoleniową opartą na autorskich programach nauczania. Kształtuje podstawy prawne w zakresie ekonomii społecznej, czego przykładem jest udział ekspertów Fundacji w pracach zespołów opracowujących ustawę o przedsiębiorstwie społecznym i współtworzących Krajowy program rozwoju ekonomii społecznej. Fundacja jest twórcą i inicjatorem Kampanii promocyjnej „Zakup prospołeczny”. Znak „Zakup prospołeczny” daje możliwość oznaczenia produktów i usług podmiotów ekonomii społecznej, przez co wzmacnia ich pozycję rynkową i podnosi jakość oraz tym sposobem pomaga edukować społeczeństwo przez upowszechnianie prospołecznych postaw. Fundacja jest członkiem – współzałożycielem Ogólnopolskiego Związku Pracowników Zakładów Aktywności Zawodowej i innych przedsiębiorstw społecznych, dążących do ich profesjonalizacji. Fundacja ma Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej, którego zadaniem jest m.in. wspieranie osób niepełnosprawnych. Ośrodek taki funkcjonuje w subregionie kaliskim. Rozwija również działalność badawczą własną i na zlecenie w zakresie diagnozy przedsiębiorstw społecznych. Fundacja im. Królowej Polski św. Jadwigi w Puszczykowie jest członkiem Konwentu Klubów Integracji Społecznej i Centrów Integracji Społecznej oraz sama prowadzi w Wielkopolsce sieć Klubów Integracji Społecznej [www.ceson.pl].

W województwie wielkopolskim w latach 2007–2013 rozwój podmiotów ekonomii społecznej w znacznym stopniu współfinansowany był ze środków Unii Europejskiej w ramach poddziałania 7.2.2. programu operacyjnego Kapitał ludzki. Na wsparcie ekonomii społecznej w tych latach z funduszy unijnych przeznaczono 16 776 820 euro, czyli około 70 mln zł. Dodać należy, że funkcjonowanie ekonomii społecznej wsparte również było z innych źródeł. Przede wszystkim z: bezzwrotnych środków krajowych (pomoc ze strony jednostek samorządu terytorialnego, Funduszu Pracy, PFRON-u, Funduszu Inicjatyw Europejskich, 1% odpisu z podatku osób prywatnych); bezzwrotnych środków europejskich (np. dotacje z Europejskiego Funduszu Społecznego, Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego oraz z konkursów i grantów podmiotów ekonomii społecznej) oraz środków zwrotnych w postaci funduszy pożyczkowych. Dzięki tym wsparciom

w latach 2007–2013 w Wielkopolsce powstawały i dynamicznie rozwijały się spółdzielnie socjalne, stowarzyszenia, fundacje ekonomii społecznej, które dawały pracę ludziom odsuniętym od rynku pracy oraz dobre perspektywy na przyszłość. Przykładowo, w ramach tylko poddziałania 7.2.2. programu operacyjnego Kapitał ludzki skierowanego na wsparcie ekonomii społecznej powstało około 88 spółdzielni socjalnych, a dofinansowanie otrzymało około 44 spółdzielni socjalnych z łączną liczbą około 190 miejsc pracy. Ponadto dofinansowane spółdzielnie zwiększyły zatrudnienie do ponad 400 osób [www.rops.poznan.pl]. Warto zauważyć, iż w praktyce jest jeszcze tak, że podmioty ekonomii społecznej nie zawsze korzystają z instrumentów wsparcia szczególnie unijnych.

Podstawowymi barierami ograniczającymi pozyskiwanie funduszy unijnych przez podmioty ekonomii społecznej w Wielkopolsce są bariery: finansowe (m.in. konieczność wniesienia wkładu własnego, konieczność pozyskania dotacji lub pożyczki na wkład własny); niska konkurencyjność wniosku o dofinansowanie projektu; niska ocena swoich umiejętności z zakresu pisanie wniosków; bariera płynności finansowej podmiotu, która to zapewniałaby płynność na pokrycie bieżących zobowiązań w przypadku opóźnienia transzy płatności [www.rops.poznan.pl].

Znaczenie podmiotów ekonomii społecznej jest niepodważalne. Jest to działalność gospodarcza, która łączy cele ekonomiczne ze społecznymi. Z przeprowadzonego na zlecenie Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Poznaniu w 2013 r. w województwie wielkopolskim badania wynika, że o ekonomii społecznej i jej podmiotach słyszało aż 62% ankietowanych osób. Jednak bliżej mogło coś o tej działalności powiedzieć jedynie 2% badanych [www.rops.poznan.pl]. Stan wiedzy społeczeństwa wielkopolskiego zatem nie był wysoki. Problem staje się ważny, bowiem upowszechnianie wiedzy o ekonomii społecznej i jej podmiotach, wskazującej na jej efektywność i skuteczność, leży u podstaw programów unijnych, z których właśnie ekonomia społeczna korzysta. Istotna zatem jest ciągła strategia promocji ekonomii społecznej i jej efektów. Pojęcia ekonomii społecznej i działań w jej ramach nie powinny być działaniami nieznanymi społeczeństwu. W województwie wielkopolskim promocję podmiotów ekonomii społecznej prowadzi Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Poznaniu w ramach projektu Koordynacja i współpraca na rzecz integracji społecznej Wielkopolski. W ramach tej strategii promocyjnej stosowane są m.in. takie narzędzia promocji, jak: reklama kinowa, telewizyjna (TVP Poznań, WTK, TV ASTA), plakaty promocyjne. Skuteczna i efektywna jest reklama internetowa. Na stronie internetowej: marketspoeczny.pl, prezentowane są produkty

i usługi kilkudziesięciu podmiotów ekonomii społecznej. Ponadto Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Poznaniu oraz Stowarzyszenie na rzecz Spółdzielni Socjalnych przygotowały dla studentów seminaria z wystąpieniami panelowymi i warsztatami. Ekonomia społeczna bliższa staje się zainteresowaniami instytucjom administracji publicznej, szczególnie wszystkich szczebli samorządów terytorialnych, w których kompetencjach są problemy ograniczania zjawiska ubóstwa i wykluczenia społecznego. Pracownicy tych instytucji, liderzy lokalni, animatorzy oddolnych inicjatyw mogą być sojusznikami ekonomii społecznej oraz mogą współprzyczynić się do powstawania i właściwego funkcjonowania podmiotów tejże ekonomii [www.rops.poznań.pl]. Powyższe przykłady świadczą, że ze względu na współczesne działania oraz pielęgnowaną tradycję Wielkopolska staje się gospodarczym społeczeństwem obywatelskim.

Zakończenie

Pośród organizatorów i działaczy gospodarczego społeczeństwa obywatelskiego dyskutuje się na temat podstaw czy też założeń teoretycznych, które formułuje się w kontekście praktycznych działań [Niesporek 2007]. Można przypuszczać, że w tym kontekście w rezultacie dyskusji praktyków, jak na razie przy skromnym udziale teoretyków ekonomii, powstanie rozwinięta koncepcja ekonomii społecznej, która będzie raczej teorią ekonomiczno-etyczną, a nie tylko ściśle ekonomiczną. Rację tę wzmacniają szerokie podstawy aksjologiczne, które są akceptowane przez wszystkie podmioty współtworzące tę formę społeczeństwa obywatelskiego. Obecnie teoria jest *in statu nascendi*. Należy wspomnieć, że większość dyskutantów posługuje się pojęciem ekonomii społecznej, przy czym nie wspominają o tradycji ekonomii społecznej, którą rozwijało wielu ekonomistów polskich już w okresie międzywojennym, m.in. S. Grabski [1927] i Z. Daszyńska-Golińska [1925]. Ich poglądy filozoficzne oraz metodologiczne, jak prowadzić badania zjawisk i procesów ekonomicznych, przedstawiono w osobnym opracowaniu [Kaczocho 1999, 2011]. W związku z postawioną kwestią teorii ekonomii społecznej od współtwórców międzywojennej ekonomii społecznej niewiele poglądów teoretycznych da się dzisiaj przejąć. Z całą pewnością można jednak wykorzystać holistyczne rozumienie tej ekonomii jako teorii oraz przyjąć uzasadniony szeroko pogląd o „łączności” etyki i wartości kulturowych z działalnością gospodarczą ludzi.

Bibliografia

- Daszyńska-Golińska, Z., 1925, *Etatyzm w dziedzinie gospodarczej*, F. Hoesick, Warszawa.
- De Tocqueville, A., 2005, *O demokracji w Ameryce*, Fundacja ALETHEIA, Warszawa.
- Grabowska, M., Szawiel, T., 2005, *Budowanie demokracji. Podziały społeczne, partie polityczne i społeczeństwo obywatelskie w postkomunistycznej Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Grabski, S., 1927, *Ekonomia społeczna*, t. 1, Socjologiczne podstawy ekonomii, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Lwów – Warszawa – Kraków.
- Hausner, J., 2008, *Ekonomia społeczna a rozwój*, MSAP, UEK, Kraków.
- Kaczocha, W., 2015, *Filozofia społeczna. Wybrane zagadnienia filozoficzno-krytyczne oraz empiryczne*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- Kaczocha, W., Sikora, J., 2013, *Gospodarcze społeczeństwo obywatelskie jako remedium przeciwko bezrobociu (na przykładzie Wielkopolski)*, w: Partycki S., (red.), *Samorządność w warunkach kryzysu*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Kaczocha, W., 2011, *Twórcy ekonomii społecznej w Polsce – zakres badań oraz koncepcje demokracji*, w: Bludnik, I., Ratajczak, M., Wallusch, J. (red.), *Ekonomia. Wczoraj, idź, jutro*, Wydawnictwo UEP, Poznań.
- Kaczocha, W., 1999, *Demokracja. Szkice z dziejów myśli w Polsce*, Wydawnictwo Terra, Poznań.
- Niesporek, A., 2007, *Siła i słabość społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*, w: Wódz, K. (red.), *Negocjowana demokracja, czyli europejska governance po polsku*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Orczyk, J., 2012, *Ekonomia społeczna a polityka społeczna*, w: Frączka, M., Hausner, J., Mazur, S. (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, MSAP, UEK, Kraków.
- Pietrzyk-Reeves, D., 2004, *Idea społeczeństwa obywatelskiego. Współczesna debata i jej źródła*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Raciborski, J., 2010, *Wprowadzenie*, w: Raciborski J. (red.), *Praktyki obywatelskie Polaków*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (Dz.U. 2006, nr 94, poz. 651) z późniejszymi zmianami.
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. 1989, nr 20, poz. 104) z późniejszymi zmianami.
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach (Dz.U. 1984, nr 21, poz. 97) z późniejszymi zmianami.
- www.pomost.kepno.pl [dostęp: marzec 2015].
- www.siz.poznan.pl [dostęp: kwiecień 2015].
- www.ceson.pl [dostęp: luty 2015].
- www.rops.poznan.pl [dostęp: maj 2015].